

Sygn. akt V CSK 549/12

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 27 listopada 2013 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Anna Kozłowska (przewodniczący)

SSN Irena Gromska-Szuster (sprawozdawca)

SSN Wojciech Katner

w sprawie z powództwa A. K.

przeciwko L. K., R.K. i D. K.

o ustalenie,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 27 listopada 2013 r.,

skargi kasacyjnej pozwanej D. K.

od wyroku Sądu Okręgowego w C.

z dnia 13 czerwca 2012 r.,

**uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę Sądowi
Okręgowemu do ponownego rozpoznania
i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Wyrokiem z dnia 31 października 2011 r. Sąd Rejonowy w C. stwierdził nieważność umowy przekazania własności i posiadania gospodarstwa rolnego, opisanego bliżej w sentencji, zawartej w dniu 27 czerwca 1980 r. w Urzędzie Miasta i Gminy w K. przez J. P. i A. K. z A. K.

Sąd pierwszej instancji ustalił, że przedmiotem powyższej umowy było gospodarstwo rolne stanowiące współwłasność A. K. i J. P. oraz określona nieruchomość, której samoistną posiadaczką była A. K. Przeniosły one nieodpłatnie na rzecz następcy – A. K. - prawo własności i posiadanie przedmiotowego gospodarstwa rolnego. Umowa została zawarta przed Sekretarzem Urzędu Miasta i Gminy w K. - M. K. oraz inspektorem do spraw gospodarki ziemią R. P. i opatrzona pieczęcią imienną Sekretarza Urzędu. M. K. ani R. P. nie zostali upoważnieni przez Naczelnika Urzędu Miasta i Gminy w K. do sporządzenia tej umowy. Również zakres obowiązków służbowych nie przewidywał upoważnienia do zawierania tego rodzaju umów, a w treści regulaminu organizacyjnego Urzędu Miasta i Gminy K. zawieranie umów przekazania gospodarstwa rolnego następcy zostało zastrzeżone do wyłącznej kompetencji Naczelnika Urzędu Miasta i Gminy.

W tym stanie faktycznym Sąd Rejonowy, powołując się na uchwałę składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 22 grudnia 1980 r. III CZP 39/80, stanowiącą zasadę prawną (OSNC z 1981 r., nr 7, poz. 121), uznał zaskarżoną umowę za nieważną, jako zawartą przed osobą nieupoważnioną, a więc w formie naruszającej szczególne wymagania w tym zakresie wynikające z art. 52 ust.1 ustawy z dnia 27 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin (Dz. U. Nr 32, poz. 140, ze zm.- dalej: „u.z.e.r. z 1977 r.”). Uznał również, że brak upoważnienia do sporządzenia tego typu umowy przez Sekretarza Urzędu M. K. oraz inspektora do spraw gospodarki ziemią R. P., skutkuje niemożnością konwalidacji zaskarżonej umowy na podstawie art. 1 ustawy z dnia 3 grudnia 1984 r. o uznaniu ważności umów o przekazaniu gospodarstwa rolnego następcy (Dz. U. Nr 55, poz. 282).

Sąd Okręgowy wyrokiem z dnia 13 czerwca 2012 r. oddalił apelację pozwanej D. K. od powyższego wyroku, mimo że podzielił jej zarzut, iż sporna umowa została zawarta przez podmiot upoważniony do sporządzania tego rodzaju umów, a więc w formie zgodnej z art. 52 ust.1 u.z.e.r. z 1977 r. Wskazał, że sporządzający umowę M. K. był w dacie jej sporządzenia Sekretarzem Urzędu Miasta i Gminy, powołanym na to stanowisko przez Naczelnika Miasta i Gminy w dniu 31 stycznia 1980 r., a jak wynika z regulaminu organizacyjnego Urzędu Miasta i Gminy K. obowiązującego w chwili zawarcia zaskarżonej umowy, w jednostce tej nie przewidziano funkcji zastępcy naczelnika i jego funkcję pełnił sekretarz Urzędu Miasta i Gminy, a więc w dacie sporządzenia przedmiotowej umowy pełnił ją sporządzający umowę M. K. Sąd Okręgowy podkreślił, że w powołanej uchwale z dnia 22 grudnia 1980 r. III CZP 39/80, Sąd Najwyższy jednoznacznie stwierdził, iż umowy o przekazaniu gospodarstwa rolnego następcy mogły być zawierane przed sekretarzem biura, jako zastępcą naczelnika gminy. Przedmiotowa umowa została zatem zawarta w przepisanej formie.

Jednakże, mimo to, Sąd Okręgowy uznał zaskarżony wyrok za prawidłowy, gdyż stwierdził, że przewidziana w art. 52 ust.1 u.z.e.r. z 1977 r. szczególna forma umowy przenoszącej własność gospodarstwa rolnego, dotyczyła tylko przeniesienia własności tego gospodarstwa przez rolnika na następcę w zamian za rentę lub emeryturę. Mogła być zatem stosowana tylko jeżeli rolnik spełniał warunki do uzyskania emerytury lub renty, a w rozpoznawanej sprawie, na podstawie akt rentowych A. K. i J. P. ustalono, że nie spełniały one warunków do otrzymania renty lub emerytury w oparciu o przepisy tej ustawy i nawet nie ubiegały się o takie świadczenia. Sąd Okręgowy wskazał, że ZUS pismem z dnia 1 września 1980r. nr SK-40002, poinformował Urząd Gminy w K., iż A. K. nie spełnia warunków do otrzymania renty lub emerytury rolniczej. W tej sytuacji, zdaniem Sądu drugiej instancji, Naczelnik Gminy lub jego zastępca nie miał prawa sporządzenia umowy przekazania gospodarstwa rolnego następcy, a zatem sporna umowa została sporządzona z naruszeniem bezwzględnie obowiązujących przepisów o formie umowy przenoszącej własność nieruchomości i miała na celu obejście przepisów ustawy w tym zakresie, co powoduje jej nieważność na podstawie art. 58 § 1 k.c., którą Sąd obowiązany jest brać pod uwagę z urzędu w każdym stanie sprawy.

W skardze kasacyjnej opartej na obu podstawach, pozwana D. K. w ramach pierwszej podstawy zarzuciła naruszenie art. 52 ust.2 u.z.e.r. z 1977 r. przez błędną wykładnię i przyjęcie faktu braku uprawnień A. K. i J. P. do emerytury lub renty bez wskazania odmownej decyzji ZUS w tym przedmiocie oraz art. 58 k.c. przez uznanie przedmiotowej umowy za nieważną bez zbadania kwestii prawa do świadczenia emerytalnego A. K. i J. P.

W ramach drugiej podstawy zarzuciła naruszenie art. 386 § 2 i 4 k.p.c. przez utrzymanie w mocy wyroku Sądu pierwszej instancji wydanego na niewłaściwej podstawie prawnej, którą Sąd drugiej instancji uznał za nieuzasadnioną oraz art. 385 k.p.c. przez uznanie apelacji za nieuzasadnioną, mimo podzielenia jej zarzutów.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Jak trafnie stwierdził Sąd Okręgowy, zaskarżona umowa przekazania gospodarstwa rolnego następcy, zawarta na podstawie art. 52 ust. 1 u.z.e.r. z 1977 r., została sporządzona w przepisanej prawem formie, gdyż przez Sekretarza Urzędu Miasta i Gminy w K., pełniącego funkcję zastępcy naczelnika Urzędu Miasta i Gminy. Jak wskazał Sąd Najwyższy w powołanej uchwale składu siedmiu sędziów z dnia 22 grudnia 1980 r. III CZP 39/80, umowa przekazania gospodarstwa rolnego następcy w zamian za emeryturę lub rentę (art. 52 ust.1 u.z.e.r. z 1977 r.) powinna być pod rygorem nieważności sporządzona przed naczelnikiem gminy lub osobą będącą jego zastępcą. Rozważając, kto jest zastępcą naczelnika Sąd Najwyższy wskazał, że w świetle par.15 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 30 listopada 1972 r. w sprawie zakresu działania naczelnika gminy, organizacji i zadań urzędu gminy oraz niektórych spraw pracowniczych (Dz. U. Nr 49, poz. 315 ze zm.) funkcję taką pełnił sekretarz biura, a po nowelizacji tego przepisu przez rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 9 października 1978 r. (Dz. U. Nr 26, poz. 117) także kierownik służby rolnej. Natomiast po wejściu w życie § 2 ust. 3 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 29 maja 1979 r. w sprawie zasad organizacji urzędów terenowych organów administracji państwowej (Dz. U. Nr 14, poz. 92) funkcję zastępcy naczelnika gminy pełnił sekretarz urzędu gminy a czynności naczelników miast, dzielnic, gmin (miast i gmin) mogli spełniać ich zastępcy lub osoby pełniące funkcję zastępcy. W mieście, w którym nie powołano

zastępcy naczelnika miasta, jego funkcję pełnił sekretarz urzędu miejskiego. Ponieważ w Urzędzie Miasta i Gminy w K. nie przewidziano funkcji zastępcy naczelnika, funkcję tę w chwili zawierania zaskarżonej umowy pełnił sekretarz Urzędu Miasta i Gminy M. K., który umowę tę sporządził. Została więc ona zawarta w prawidłowej formie szczególnej przewidzianej w art. 52 ust.1 u.z.e.r. z 1977 r.

Trafne jest również stanowisko Sądu Okręgowego, że umowa przekazania gospodarstwa rolnego następcy zawarta na podstawie art. 52 ust. 1 u.z.e.r. z 1977 r. przez rolnika, który nie posiadał uprawnień do emerytury lub renty inwalidzkiej jest nieważna.

Jak wskazał Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 31 lipca 1979 r. III CZP 41/79 (OSNCP 1979, nr 12, poz. 238) umowa przekazania gospodarstwa rolnego następcy jest swoistą umową cywilną, do której mają zastosowanie przepisy kodeksu cywilnego, w tym również art. 58 k.c.

Ustawowe przesłanki umowy przekazania gospodarstwa rolnego następcy, a więc jej elementy przedmiotowo istotne, określone są w przepisach u.z.e.r. z 1977 r. Między innymi przepisy art. 43 ust.2 i art. 75 ust.1 pkt.2 ustawy określają wymagania dotyczące następcy, któremu rolnik może przekazać gospodarstwo rolne. Sąd Najwyższy kilkakrotnie zajmując się tą przesłanką stwierdzał, że umowa przekazania gospodarstwa rolnego następcy, który nie spełnia wymagań określonych w powyższych przepisach jest nieważna (porównaj uchwały z dnia 31 lipca 1979 r. III CZP 41/79, OSNC z 1979 r. nr 12, poz. 238, z dnia 13 marca 1981 r. III CZP 5/81, OSNC z 1981r., nr 8, poz. 147, z dnia 16 września 1982 r. III CZP 37/82, OSNC z 1982 r., nr 2-3, poz. 29, z dnia 12 września 1984 r. III UZP 45/84, OSNC z1985 r., nr 4, poz.44 i z dnia 10 kwietnia 1985 r. III CZP 18/85, OSNC z 1985 r., nr 12, poz. 189.).

Z przepisów art. 52 ust.1i art. 2 u.z.e.r. z 1977 r., jak również a 'contrario z art. 53 ustawy wynika kolejna ustawowa przesłanka umowy przekazania gospodarstwa rolnego następcy, a mianowicie wymaganie, że umowę taką na podstawie art. 52 ust.1 u.z.e.r. z 1977 r. może zawrzeć jedynie rolnik, który nabył uprawnienia do emerytury lub renty inwalidzkiej przewidzianej w tej ustawie.

Właściciel gospodarstwa rolnego nie spełniający warunków do uzyskania emerytury lub renty inwalidzkiej na podstawie ustawy, może jedynie złożyć wniosek o odpłatne przejęcie przez Państwo jego gospodarstwa rolnego (art. 53 u.z.e.r. z 1977 r.), nie może natomiast przekazać go następcy.

Sąd Najwyższy nie wypowiedział się w kwestii skutków zawarcia umowy przekazania gospodarstwa rolnego następcy przez rolnika nie posiadającego uprawnień do otrzymania emerytury lub renty inwalidzkiej. Jedynie w uzasadnieniu uchwały z dnia 21 czerwca 2012 r. III CZP 29/12 (OSNC z 2013 r., nr 1, poz.7) wskazał na wzajemną zależność umowy przekazania gospodarstwa rolnego następcy oraz decyzji w przedmiocie świadczeń z ubezpieczenia społecznego. Stwierdził, że ponieważ przyczyną zawarcia umowy przekazania gospodarstwa rolnego następcy jest dążenie do uzyskania przez rolnika świadczeń z ubezpieczenia społecznego, to utrata mocy jednej z tych czynności (umowy lub decyzji) pociąga za sobą utratę mocy także drugiej.

Rozważając skutki zawarcia umowy przekazania gospodarstwa rolnego następcy przez rolnika nie posiadającego uprawnień do nabycia emerytury lub renty inwalidzkiej należy stwierdzić, że zarówno ze wskazanych wyżej przepisów art. 52 ust.1, art. 2 i art. 53 u.z.e.r. z 1977 r. jak i z całokształtu regulacji przekazania gospodarstwa rolnego następcy zawartych w ustawie wynika, że umowa ta ma wybitnie ochronny charakter a podmiotem tej ochrony jest rolnik, któremu zawarcie umowy przekazania gospodarstwa rolnego następcy ma zapewnić świadczenia rentowe lub emerytalne. Ten ochronny charakter i cel umowy są wyznacznikami jej treści i elementów przedmiotowo istotnych, których istnienie lub brak podlegają ocenie na gruncie art. 58 § 1 k.c. „Sprzeczność z ustawą” w rozumieniu art. 58 § 1 k.c. należy odnieść nie tylko do literalnego odczytania przepisu, lecz także do zasad ogólnych leżących u podstaw określonej regulacji prawnej oraz norm prawnych, które można wywieść z przepisów ustawy (porównaj między innymi wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 marca 2006 r. IV CK 411/05, niepubl.).

Jak wskazano wyżej wymóg posiadania przez przekazującego gospodarstwo rolnika uprawnień rentowych lub emerytalnych wynika zarówno z powołanych wyżej

przepisów ustawy, jak i celu oraz funkcji umowy przekazania gospodarstwa rolnego. Brak tych uprawnień sprawia, że brak jest jednego z istotnych, koniecznych elementów takiej umowy, co prowadzi do jej nieważności na podstawie art. 58 § 1 k.c., jako sprzecznej z ustawą.

W konsekwencji należy stwierdzić, że umowa przekazania gospodarstwa rolnego następcy zawarta na podstawie art. 52 ust.1 u.z.e.r. z 1977 r. przez rolnika nie spełniającego warunków do uzyskania emerytury lub renty inwalidzkiej jest nieważna na podstawie art. 58 § 1 k.c.

W rozpoznawanej sprawie okolicznością istotną dla jej rozstrzygnięcia było zatem ustalenie, czy rolniczkom przekazującym gospodarstwo rolne następcy na podstawie zaskarżonej umowy przysługiwało prawo do emerytury lub renty.

Zgodnie z art. 32 ust.1, art. 33 i art. 36 ust.1 u.z.e.r. z 1977 r. w związku z art. 90 ust.1 ustawy z dnia 23 stycznia 1968 r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (Dz. U. Nr 3, poz. 6 ze zm.) prawo do świadczeń emerytalnych i rentowych ustala organ rentowy w formie decyzji. Tylko zatem decyzja odpowiedniego organu rentowego przyznająca prawo do tych świadczeń albo odmawiająca prawa do ich otrzymania może być podstawą ustalenia, czy rolnikowi przekazującemu gospodarstwo rolne następcy przysługiwało prawo do emerytury lub renty.

Sąd Okręgowy ustalając, że przekazującym gospodarstwo rolne A. K. i J. P. nie przysługiwało prawo do emerytury ani renty inwalidzkiej nie dysponował żadną decyzją uprawnionego organu rentowego wydaną w tym przedmiocie, a jedynie pismem ZUS z dnia 1 września 1980 r. zawiadamiającym o braku podstaw do przyznania tych świadczeń A. K. Nie jest to jednak decyzja uprawnionego organu rentowego, o której mowa we wskazanych wyżej przepisach, a zatem nie może być podstawą do ustalenia, że osobom tym nie przysługiwało prawo do emerytury lub renty.

Nie jest również uprawnione stwierdzenie Sądu Okręgowego, że A. K. ani J. P. nie ubiegały się o przyznanie świadczeń emerytalnych lub rentowych na podstawie ustawy z 1977 r. Przeczy temu bowiem znajdująca się na k. 161 akt

sprawy karta informacyjna w sprawie emerytury lub renty dla rolnika na podstawie ustawy z 1977 r., podpisana przez A. K., z której wynika, że złożenie tej karty będzie potraktowane jako wniosek o przyznanie emerytury lub renty na podstawie powyższej ustawy w razie przedłożenia decyzji o przekazaniu gospodarstwa rolnego Państwu lub sporządzonej przez naczelnika gminy umowy o przekazaniu gospodarstwa rolnego następcy. Z dokumentu tego wynika zatem, że A. K. złożyła stosowny wniosek o przyznanie jej świadczeń na podstawie u.z.e.r. z 1977 r. i wniosek ten powinien być rozpoznany w trybie określonym przez wskazane wyżej przepisy.

W tych warunkach za uzasadniony należało uznać kasacyjny zarzut naruszenia art. 58 § 1 k.c. oraz art. 52 ust.1 u.z.e.r. z 1977 r., gdyż wobec braku odpowiedniej decyzji organu rentowego, nie było podstaw do stwierdzenia, że rolniczkom przekazującym gospodarstwo rolne następcy na podstawie zaskarżonej umowy, nie przysługiwało prawo do emerytury lub renty inwalidzkiej, a w konsekwencji nie było podstaw do stwierdzenia nieważności tej umowy jako sprzecznej z ustawą z powodu braku tych uprawnień.

Biorąc to pod uwagę Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁵ k.p.c. uchylił zaskarżony wyrok i przekazał sprawę Sądowi drugiej instancji do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego (art. 108 § 2 w zw. z art. 398²¹ k.p.c.).